

• Száz éve született Jékely Zoltán •

Péterfy Gergely

A HALAK ÁRNYÉKA

Halála előtt nem sokkal felhívott, a telefont a rádióhoz tartotta. Ilyenkor többnyire nem is mondott semmit – ahogy felhangzott a kagylóban a zene, tudtam, hogy ő az. Vivaldi e-moll fagottversenye szólt, az a panaszos, éterien elkárhozott, mégis buján *canale*-illatú concerto, amely azóta is rá emlékeztet.

És még mennyi minden van, ami rá emlékeztet.

Most például a hó.

Azokban az időkben, ahonnan az első emlékeim datálódnak róla, az Egri József utcában laktunk, Lágymányoson, a Műszaki Egyetem mellett. Ez viszonylag messze volt tőlük, a Frankel Leó úti hatalmas, sötétokker bérháztól, amely a Jászai felől nézve a fél Rózsadombot kitakarja, de a 86-os busszal egy fél óra alatt végig lehetett jönni a Dunaparton egészen a Budafoki–Karinthy-sarokig, amely már csak egy utcányira volt az Egriútól. Úgy emlékszem, gyakran járt hozzánk, hetente többször is, de az biztos, hogy amint lehullott az első igazi hó, már fogta is a szánkót, amit apám kiszabadított a pincéből, ráültetett, és elindultunk délnek, a kopár, gazos, dimbes-dombos terület felé, ahol ma az ELTE természettudományi épületei állnak. Itt volt a környék egyetlen szánkózható domboldala, ezen kívül csak a Feneketlen-tó körüli parkban lehetett még rézsús részeket találni, de az szűk volt, és sétatutak kőszegélyei szabdalták.

Ha egy nagy hó elejét sikerült elkapnunk, még az előtt tudtunk elindulni, hogy a házmesterek felszórták volna homokkal és sóval a járdát. Nagyapám boldogan fogta be magát a hámba, végigszáguldottunk a Karinthy Frigyes úton, keresztül az Irinyi József utcai villamossíneken, és már ott is voltunk a kettős *huppanóval* büszkélkedő domboldalon, ahová a Petőfi híd lámpái vetettek fényt. Nem volt közöttünk nézeteltérés abban, hogy a havat és a telet hogy kell maximálisan kiélvezni. Meghempergettük egymást a hóban. Ekkor alakult ki közöttünk valami rókakölykös egyetértés és cinkosság a többiekkel szemben. Attól fogva bármikor össze tudtunk hunyorítani nagyanyám, apám, anyám és az *egész világ* háta mögött. Legalábbis én így képzeltem. Az azonban egészen biztos, hogy ő volt az egyetlen ember, akivel nem volt konfliktusom, és akivel magától értetődően zökkenőmentes volt a létezés. Mindenki mással nehéz volt, mindenki mással birkózni kellett, mindenki mással áthidalhatatlannak bizonyult a szakadék, vagy legalábbis folyamatosan függőhídon kellett egyensúlyozni, aztán összekaparni magam a szakadékból.

Derű öntötte el a lakást, amikor megérkezett, annak ellenére, hogy gyakran érkezett feldúltan, fejfájósan, rosszkedvűen. Anyám körberöpdöste, húgommal az ölébe másztunk, elszedtük különös, csak rá jellemző tárgyait, nyakkendőjét, napszemüvegét, bajuszfésűjét, bicskáját, mandzsettagombját. Egy másik, Óperencián túli világ tárgyai voltak ezek. S többnyire valóban egy másik világból érkeztek, a bécsi és németországi barátoktól, a titokzatos és mágikus csengésű Nyugatról, ahonnan a szellem kincsei is eredtek.

Mindig a konyhában ült le, féloldalasan, egyik lábát átfűzve a másikon, kicsit mindig átutazóban. Anyámmal gyakran váltottak át németre, apámmal meg románra, amikor valami „nichtsvoidemkind” került szóba. (Az idevágó román kifejezés most nem jut eszembe, csak az, hogy drum bun, meg hogy unde merget, ezekkel apám ijesztgetett tréfásan.) Ez, hogy valami kényes téma került szóba, gyakran megtörtént. Kettős tudat, kettős beszéd. Néha nem váltottak elég gyorsan nyelvet, vagy elfelejtették, hogy az asztal alatt játszom, akkor elkaptam néhány magyar szót. Tudtam, mert tudatták, hogy ezek olyasmik, amiket az óvodában majd nem szabad elmondani. Megtanultam nem elmondani a dolgokat, és megtanultam, hogy a külvilág ellenség.

Szünidőkben és hétvégén gyakrabban találkoztunk az Áprily-völgyben. A háznak, amely azóta már teljesen átalakult, volt egy hozzátoldott hátsó kis szobája, ez volt nagyapám kuckója (a másik kuckója a Frankel Leó úti lakásban a belső udvarra néző cseléd-szoba volt, ahová a növekvő számú unoka elől kiszorult). Öt négyzetméter ha volt az egész, épp csak elfért benne egy dívány, egy kis íróasztal két székkal és egy beépített szekrényféle, ahol a horgászskabátja és a combig érő horgászcizmája lakott. A dívány fölött, a fal faburkolatán és a szekrény ajtajának belsején is halak árnyrajzai: a nagy fogások, mesés méretű süllők, márnák, balinok és csukák. A hal körvonala mellett akkurátusan feljegyezve kifogásának dátuma és helye. Pilismarót, Dömös, Visegrád, Órtorony, Rév, Bogdány, Oroszi – a Dunakanyar nevezetes pontjai, amerre horgászkiuccanásai során elsétált. A halak rajzai mellett, amelyek úgy sorakoztak a falakon ebben az északra néző, félhomályos szobában, mint a barlangrajzok, félálomban felfirkantott memók hullámoztak. Álmodok kulcsszavai, német félmondatok, latin és francia szavak – talán egy-egy műfordítás melléktermékei. Az ágy fölött ott volt még egy polc, rajta néhány könyv és a vízparton talált, különös tárgyak, furcsa alakú, kavicsok közt csiszolódott gyökerek, patkók, kovácsolt hajószögek, római és bronzkori cserepek. A legbizarrabb tárgy, amit a Duna a szentgyörgypusztai parton kivetett, egy kitömött majom volt, foszladozva kuporgott talapzatán, amelyen még halványan látszott néhány raktári jelzet: talán egy városi gimnázium szertárából hajították ki valahol Ausztriában. A majom azonban csak rövid ideig vendégeskedett nálunk, anyám kitartó tiltakozása végül sikerrel járt, s a preparátum a kerti tűzhelyen végezte.

A kuckó polcának legfontosabb tárgya mégis a rádió volt, melynek sárga fényvel világító ablakán a hullámhosszok lépcsőjén elosztott városnevek sorakoztak. Ezen hallgatta esténként az el-elreccsegősődő Szabad Európát és a puhán, bolyhosan szóló bécsi adókat, amelyeken dallamos osztrák hangzókkal konferálták fel a Schubert- és Beethoven-szonátákat. Ezek a zenék, hallgassam bármilyen előadásban, belül még most is annak a kis monorádióknak a hangszínén szólalnak meg. Az arcára tett kispárnával, hanyatt fekve hallgatta a zenét. Ilyenkor nem volt tanácsos zavarni. Ha rátörtük az ajtót, nem vette le a homlokáról a kispárnát, csak a kezével intett, hogy várjunk még, de az sem volt ritka, hogy dühbe gurult, és kizavart bennünket a kuckójából. Idegessége, zaklatottsága olykor felkeltette a gonoszságunkat, és szántsándékkal zargattuk, amíg egészen fel nem sikerült hergelni.

A szentgyörgypusztai nyarak legemlékezetesebb eseményei a közös horgászatok voltak. Ebben is, akárcsak a szánkózásban, volt valami cinkosság közöttünk. A horgászat a mi kettőnk ügye volt, amelyben a családból senki más nem vett (persze nem is kért) részt – apám iróniával szemlélte a lelkesedésünket, anyám undorral, viszolyogván minden nyálkás vízi lénytől. Mi persze tudtuk, hogy az igazság a mi oldalunkon áll, ráadásul ezzel a zsákmányszerzéssel mintha a családfenntartás feladata is ránk hárult volna. Már az előkészületektől kezdve volt az egészben valami emelkedett szertartásosság.

Nagyapám kaján örömet talált abban, hogy a remekbe szabott csalikkal át fogjuk verni a halakat, amelyeket aztán – ha megütik a méretet –, mielőtt jóízűen elfogyasztanánk, körberajzolunk a faburkolaton, ahol a latin és német mondatok között lubickolhatnak tovább az öröklétben. A hal maga volt a lusta természet ostobasága, amelynek az eszén könnyedén túljár az odüsszeuszi szellem, másrészt viszont volt valami hagiográfiai motívum is a dologban, Szent György e halak képében újra és újra legyőzte a sárkányt. A halakban nem volt nehéz megpillantani Bosch démonait, a Szent Antalt kísértő rémeket sem, a kampós orrú márnára, az ördögi tekintetű süllőre s a bután agresszív balinra ebben a harcban nagyapám a világban működő gonosz szerepét osztotta, amelyen közös erővel győzelmet arattunk végül a tarkóra késfokával mért jól irányzott csapással.

Horgot kötöztünk, karabinereket és előkéket csomóztunk a damilra, orsókat olajoztunk – finom futású, elegánsan zümmögő bécsi orsókat, amelyek a legnagyobb becsben tartott gépezeteknek számítottak. A villantókat, amelyek ugyancsak Bécsből vagy Münchenből származtak, a kalapjába tűzve tartotta, de a horgásztáska is rejtett néhány fémdobozt, amelyekben ilyen különösen ékszerszerű csalik rejtőztek. Mivel itthon csak ormótlan, bumfordi blinkereket lehetett kapni, a pótlásuk adott esetben nem volt egyszerű. Ha *beakadt* az ember, hosszú és kínkeserves kísérletezés következett, hogy a drága holmit kiszabadítsuk a kövek közül. Nagyapám felhúzta a derékig érő vízhatlan csizmáját, és begázolt a mélybe, vagy fűzfakoszorút kötött, s a boton áthúzva a mély sodrásba dobta, hogy a partról elérhetetlen szögben rántsa meg a damilt, és ugrassza ki a beakadt horgot. Mindenképpen addig ügyeskedett, amíg valahogy vissza nem szerezte kedvenc blinkerét, csak néhányszor fordult elő, hogy fel kellett adni a küzdelmet. Ilyenkor *beszakította* a horgot, vízszintesen tartva a botot (nehogy karikára görbülve eltörjön) addig hátrált a parton, amíg a damil el nem pattant. Olyan volt ez, mint egy kivégzés, mintha kedvenc lovát kellene főbe lőnie. Ha ez történt, azzal véget is ért a horgászat, még ha a legelején voltunk, s a szák üres volt, akkor is. Komoran, szótlanul gyalogoltunk haza.

A horgászatokra velünk jött még egy, csak nagyapámra jellemző tárgy: egy háború előtti fényképezőgép, fogalmam sincs, milyen márka, amely bezárva csak egy lapos téglatest volt, ha azonban bicskájával kinyitotta (a zárszerkezete már rég elromlott), egy ügyes, fekete harmonika bukkant elő belőle, mint a bűvészdobozból a rugós nyakú ördög. Hosszas tanakodás, állítgatás után kattantotta csak el, miközben a csípője magasságában eltartotta a szemétől, s fölülről tekintett bele a tükrös keresőbe. Ez a gép is – ahogy az orsók, a blinkerek, a horgászcsizma és a Szabad Európából származó hírek a fejünkben, s a puhán, aranyszínnel szóló Schubert – elkülönített bennünket a környező világtól, a táskarádiójukból magyar nótát bömböltető, teleszkópos bottal paducozó proliktól. A paduc volt az egyetlen hal, amit politikai, de talán csak ízlésbeli okokból nem voltunk hajlandók kifogni – a paduc az ő haluk volt, a vízparti halsütődékben izzadtan szuszogó homo kadaricusok eledele és zsákmányállata. (NB. A kádári magyar társadalomból a cigányok voltak a kedvencei, sokat járt közéljük, és egyszer magával vitt egy lakodalomba is Ráckevére, de hogy ott aztán mi történt, arra már nem emlékszem.)

Gimnazista koromban valamivel távolabb kerültünk egymástól. Én a délutánjaimat a barátnőmmel és a barátaimmal töltöttem, ritkán voltam otthon. Nyaranta is csak néha-néha jutottunk el együtt horgászni. Klasszikus gitárt tanultam, és rengeteg zenét hallgattam – ez volt az, ami akkoriban a leginkább összekötött minket. Ha úgy értem haza, hogy még nálunk vendégeskedett, megkérte, hogy gitározzak neki – egész jól ment néhány Bach-prelúdium és fuga, az akkoriban népszerű Villa-Lobos-darabok némelyike, meg már az ördög tudja, mi minden. Bejött a szobámba, lehevert az ágyamra, a fejére

tette a kispárnámat, úgy hallgatta. De Wagnert, pláne Brucknert vagy Sosztakovicst, akikért akkoriban rajongtam, nem szívelte, és amikor üvöltve, dübörögve ordított a szobámban a Bruckner-hetedik, sehogy sem tudtam megosztani vele az élményt.

Ekkor írt velem egy szonettgyakorlatot, amelyben olasz zeneszerzők neveivel játszottunk. Napokig rendezgette a sorokat, cserélgette a neveket, aztán végül töredékben maradt a szöveg.

Már nem tudom, véletlen volt-e, vagy ő volt az iniciátor, de egyszer épp a Mozart-REQUIEM-et hallgattuk (ez Forman Mozart-filmje előtt volt, még nem ömlött a csapból is Wolfgang Amadeus). A lemezborítóról fordította nekem a latin szöveget, és az akkor annyira megütött, olyan erő volt azokban a szavakban, hogy abban a pillanatban eldöntöttem: ezt a nyelvet meg fogom tanulni. Celanói Tamás latinja és nagyapám rögtönzött fordítása a legerősebb költői élmény volt, ami addig ért, pedig születésem óta költészettel tömtek. Itt azonban valami más történt: nagyapám képes volt arra, hogy a hullámzó ritmus, a csengő-bongó rímek mögött megmutassa azt a másik dimenziót, ahol a jelenségek végtelen, eleven szövedéke lüktet.

'82-ben volt A MAKRANCOS HÖLGY bemutatója a Madáchban. A fordítással egész nyáron birkóztam, szorította a határidő. A hátsó kis kuckó ajtaja többnyire be volt zárva, talán horgászni sem voltunk. A bemutatóra végül ketten mentünk a hatos villamossal. Idegesítette az előadás, minden bosszantotta, Huszti töketlennek találta a macsószererepre, a színésznőket borzalmas hisztérikáknak. Túl sok volt a fény, könnyezett a szeme. Fáj a feje, zsémbes volt. Az előadás után azért egy csokor virágot bevitt a primadonna öltözőjébe. A büfében ácsorogtam a fogadáson, stikában elemeltem egy-egy pohár bort a tálcákról.

Néhány nappal később elvitt magával a színház pénztárához, ahol egy táskányi százforintosban fizették ki a honoráriumát. Buszra ültünk a Madách téren, azon melegében elvittük a táskát Kisorosziba, és vett nekem egy telket. Ott számolta le a parasztoknak a pénzt a konyhaasztalon. Révvel mentünk vissza Szentgyörgypusztára. Kuncogva mondta, hogy ezt a telket most Shakespeare-nek köszönhetjük.

Huszonöt évvel később arra a telekre építettem a házam, és ma is ott lakunk.

A halála előtt nem sokkal felhívott, hogy menjek el vele a Belvárosi plébániatemplomba, az Erzsébet híd pesti hídfőjéhez, Mozart REQUIEM-jét játsszák. Elég későn kezdődött a program, már alkonyodott. Elkéstem. Komor volt, kétségbeesett. Az öreg templomban, amely meg-megremegett a szomszédos hídon áthúzó buszok zötyögésétől, félhomály volt és hideg. Az előadás alatt végig zúgott a szellőző, azon is dühöngött. Nem értettem, csak sejtettem, hogy ez már itt nem a zenéről és nem is Mozartól szól, a szöveg miatt vagyunk itt. *Tuba mirum spargens sonum / per sepulchra regionum / coget omnes ante thronum.* Harsonának szörnyü hangja / hull a millió sirhantra / kit-kit a Trón elé hajtva. Így fordítja Babits. Még szerencse, hogy mindketten viszolyogtunk a teatralitástól. Átsétáltunk a hídon Budára, a Rudas előtt felszállt a nyolcvanhatosra. Akkor találkoztunk utoljára. 16 éves voltam ekkor, ő 69.

Nagyanyám nekem adta a nyakkendőit, azokat horodtam is egy darabig, míg valamilyen előző feleségem ki nem dobta őket. A horgászbotjait és a drága, bécsi blinkereit egy felújításkor ellopták a munkások. A könyvespolcomon áll néhány tárgy, amelyeket a Duna-parton találtunk horgászás közben, fura gyökerek, római cserepek.

Quid sum miser tunc dicturus?

Én ott szegény mit beszéljek?

Talán azt, hogy ennyi telt tőlünk.